

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ І ВЕРСІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НАНЕСЕННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Загородній І. В.

У статті розглянуто особливості типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Визначено, що найбільш обґрунтованим, простим і ефективним для використання у практичній діяльності є розподіл слідчих ситуацій за критерієм повноти інформації про подію злочину та особи потерпілого і злочинця. Для кожної з наведених слідчих ситуацій окреслено основні напрями розслідування, запропоновано перелік типових загальних і окремих слідчих версій, слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: тілесні ушкодження, розслідування нанесення тілесних ушкоджень, початковий етап розслідування, слідчі ситуації, слідчі версії.

В статье рассмотрены особенности типичных следственных ситуаций начального этапа расследования преступлений, связанных с нанесением телесных повреждений. Указано, что наиболее обоснованным, простым и эффективным для использования в практической деятельности является выделение следственных ситуаций, исходя из критерия полноты информации о событии преступления и личности потерпевшего и преступника. Для каждой из приведенных следственных ситуаций очерчены основные направления расследования, предложен перечень типичных общих и частных следственных версий, следственных (розыскных) действий и оперативно-розыскных мероприятий.

Ключевые слова: телесные повреждения, расследование нанесения телесных повреждений, начальный этап расследования, следственные ситуации, следственные версии.

In the article the peculiarities of the typical investigative situations of the initial stage of investigation of crimes related to bodily harm. Pointed out that the most reasonable, simple and effective to use in practice is the allocation of investigative situations based on the criterion of completeness of information about the crime and the identity of the victim and the perpetrator. For each of the investigative situations outlined the main directions of the investigation, the proposed list of typical public and private investigative leads, investigative (search) actions and operatively-search actions.

Key words: injuries, the investigation of bodily injury, the initial phase of the investigation, investigative situation, investigative version.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою вітчизняної криміналістичної науки є розробка і вдосконалення науково обґрунтованої методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Із метою визначення шляхів оптимізації процесу їх розслідування варто визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, розробити для кожної з них перелік типових загальних і окремих слідчих версій, слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Дослідження за темою. Проблемам побудови методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, приділено уваги в роботах Ю.П. Аленіна, В.С. Богданової, В.Г. Дрозд, В.П. Колмакова, В.В. Логінової, Т.О. Лускатової, В.О. Коновалової,

М.І. Панова, С.О. Сафронова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та інших дослідників.

Метою статті є визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, розробка переліку типових загальних і окремих слідчих версій, слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Викладення основного матеріалу. Робота слідчого на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, викликає найбільші складності, оскільки, у зв'язку з неповнотою і суперечливістю доказової інформації, стосовно більшості фактичних обставин, які стосуються події злочину і винуватості у його вчиненні окремих осіб, можна скласти не істинне, а лише ймовірне уявлення.

Початковий етап розслідування характеризується наявністю певних слідчих ситуацій як сукупностей реальних умов і обставин, в яких протікає процес розслідування, та необхідністю висунення і перевірки слідчих версій як обґрунтованих припущень про ті чи інші обставини злочину. Оцінка слідчої ситуації і висунення слідчих версій є єдиним і нерозривним пізнавальним процесом та логічною основою планування на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення.

Єдиного, або, принаймні, узгодженого підходу щодо систематизації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, а також версій, що висувуються в умовах тієї чи іншої слідчої ситуації, у криміналістичній літературі досі не напрацьовано [8, с. 133; 3, с. 72-73; 11; 4, с. 264-265; 6, с. 175-177; 5, с. 452-456; 2, с. 11; 7, с. 218; 10, с. 46-47].

Передбачити й описати усі варіанти слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування цих злочинів, неможливо. У зв'язку з цим більш продуктивним є підхід, при якому варто зробити акцент на розробці більш типових і простих для практичного розуміння моделей слідчих ситуацій.

Найбільш обґрунтованим, простим і ефективним для використання у практичній діяльності є розподіл слідчих ситуацій за критерієм повноти інформації про подію злочину та особистість потерпілого і злочинця, що є у слідчого. Невипадково у спеціальній літературі підкреслюється, що планування розслідування і висунення слідчих версій у справах зазначеної категорії перебуває у прямій залежності від того, встановлено чи не встановлено особу, що нанесла тілесні ушкодження [9, с. 10-11].

За цим критерієм типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, доцільно поділити на три групи: 1) встановлено особи потерпілого і підозрюваного та відомі основні обставини події; 2) встановлено факт

нанесення тілесних ушкоджень, особу потерпілого, але невідома особа злочинця; 3) відомий факт нанесення тілесних ушкоджень, однак не встановлено особи ані потерпілого, ані злочинця. Що стосується більш складних ситуаційних моделей, то їх варто розробляти на базі вказаних простих ситуацій з урахуванням конкретних обставин події.

З огляду на наведені слідчі ситуації, слідчий розробляє план розслідування, висуває можливі версії, намічає невідкладні та подальші слідчі (розшукові) дії, а також необхідні оперативно-розшукові заходи.

Загальними слідчими версіями під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, є такі: 1) тілесні ушкодження спричинено внаслідок протиправних винних насильницьких дій підозрюваного, спрямованих виключно на нанесення тілесних ушкоджень; 2) завдання потерпілому тілесних ушкоджень є результатом вчинення іншого злочину; 3) тілесні ушкодження нанесено особі за наявності обставин, що виключають кримінальну відповідальність (ст.ст. 36–41, 43 КК України); 4) тілесні ушкодження завдано підозрюваним при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, або у стані афекту; 5) тілесні ушкодження стали результатом нещасного випадку; 6) тілесні ушкодження стали результатом свідомих або необережних дій самого потерпілого.

Планування розслідування супроводжується висуненням і різноманітних окремих версій, які пояснюють окремі сторони події і можуть стосуватися місця, часу, обставинки, способу підготовки, вчинення і приховання злочину, наявності і місцезнаходження слідів і доказів, мотивів, цілей завдання тілесних ушкоджень, наявності провокуючих, у тому числі протиправних і насильницьких дій із боку потерпілого тощо.

Найбільш простою, сприятливою і водночас поширеною є перша ситуація, за якої встановлено особи потерпілого і підозрюваного і відомі основні обставини події. Основним завданням початкового етапу розслідування є з'ясування конкретних обставин місця, часу, обстановки, способу нанесення тілесних ушкоджень, винуватості підозрюваного, а також інших обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Слідчі (розшукові) дії у цій типовій ситуації спрямовані, насамперед, на затримання підозрюваного, з'ясування його особи, виявлення, фіксацію та забезпечення схоронності доказів.

У літературі наводиться позиція, згідно з якою у тих слідчих ситуаціях, коли відомі особи злочинця і потерпілого, подія злочину, а злочинець затриманий на місці події, версії, як правило, не висуваються [1, с. 417–418]. Однак із цим можна погодитись не у всіх випадках. Навіть тоді, коли особи потерпілого і підозрюваного встановлені, а сам підозрюваний затриманий, поряд з основною версією (тілесні ушкодження спричинено внаслідок протиправних винних насильницьких дій підозрюваного), у залежності від конкретних обставин події, можливим є висунення інших загальних та спеціальних версій: протиправні дії підозрюваного не обмежуються виключно нанесенням тілесних ушкоджень, і ним вчинено інший злочин (розбійний напад, замах на вбивство, хуліганство тощо); завдання тілесних ушкоджень сталося внаслідок дій, вчинених у стані необхідної й уявної оборони, під час дій, спрямованих на затримання особи, яка вчинила злочин, у стані крайньої

необхідності тощо; тілесні ушкодження завдано у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого; тілесні ушкодження заподіяно унаслідок перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; тілесні ушкодження стали результатом нещасного випадку та ін.

У тих випадках, коли у слідчій ситуації, що розглядається, потерпілий наділений особливим статусом, наявність якого відбивається на кваліфікації дій винного (є співробітником правоохоронного органу, державним чи громадським діячем, журналістом, службовою особою чи громадянином, який виконує громадський обов'язок, суддею, народним засідателем, присяжним, захисником тощо), слідчим обов'язково висуваються і перевіряються версії щодо мотивів дій підозрюваного. Насамперед, слідчий має встановити, чи не пов'язані насильницькі дії підозрюваного з професійною діяльністю потерпілого.

Слідчі версії також спрямовуються на встановлення наявності чи відсутності підготовчої діяльності, причетності до вчинення злочину інших осіб, мотивів і цілей завдання тілесних ушкоджень.

Як правило, у слідчій ситуації першого типу початковими слідчими (розшуковими) діями мають стати: освідування, огляд одягу і допит потерпілого; допит свідків; огляд місця події; проведення медичної та інших експертиз; затримання підозрюваного та вирішення питання щодо обрання стосовно нього запобіжного заходу; допит і освідування підозрюваного; особистий обшук підозрюваного та обшук за місцем проживання підозрюваного. Звичайно, перелік та послідовність проведення слідчих (розшукових) дій можуть варіюватися залежно від конкретних обставин події.

Якщо злочинець, особу якого встановлено, втік із місця події, висуваються версії щодо його можливого місцезнаходження. Важливе значення у цьому разі має скоординоване проведення оперативно-розшукових заходів, затримання злочинця та доправлення його до слідчого.

Другою типовою є слідча ситуація, при якій встановлено факт нанесення тілесних ушкоджень, особу потерпілого, але невідома особа злочинця. Як правило, мова йде про випадки вчинення злочину у громадських місцях, у тому числі місцях стихійного відпочинку громадян, у місцях концентрації молодіжі, на об'єктах транспорту або у безлюдних місцях. Злочини при цьому можуть здійснюватися незнайомою потерпілому особою із хуліганських спонукань, у результаті випадкової сварки. Часто як злочинець, так і жертва перебувають у стані алкогольного сп'яніння.

У цій ситуації висуваються версії, направлені на встановлення особи винного. За загальним правилом, чим меншим є обсяг даних про особу злочинця, тим ширшими є коло версій, що підлягають висуненню, і коло осіб, серед яких варто шукати злочинця.

Діяльність зі встановлення винної особи у цій типовій ситуації, насамперед, спрямовується на: встановлення очевидців злочину; виявлення осіб, що мають відомості, які характеризують особистість можливого злочинця; розшук можливих знарядь злочину та інших слідів злочину; встановлення місцезнаходження особи, щодо якої є дані про причетність до злочину.

У ситуаціях, коли про особу злочинця відомо лише в обсязі ознак зовнішності, яку запам'ятали потерпілий чи свідки, серед першочергових треба виокремити дії, направлені на ідентифікацію його особистості. Під час допитів слідчий, перш за все, має встановити, чи не запам'ятав потерпілий або інші очевидці події будь-які ознаки зовнішності злочинця, його прикмети. Обов'язково треба враховувати інформацію про будь-які ушкодження, поранення, які потерпілий, обороняючись, завдав злочинцю. Треба перевірити, чи не звертались будь-які особи з подібними ушкодженнями до лікувальних закладів. Варто враховувати, що, звернувшись за отриманням медичної допомоги, злочинець може приховати свої справжні паспортні дані. Потерпілому можна пред'явити фотографії осіб, які перебувають на криміналістичних обліках, схильних до вчинення протиправних дій, раніше судимих за аналогічні або інші насильницькі злочини, які проживають або перебували у момент вчинення злочину неподалік від місця події.

Якщо підозрювана особа зникла з місця вчинення злочину, потерпілий її не знає, а очевидці події відсутні або не встановлені, важливим джерелом інформації будуть матеріальна обстановка на місці вчинення злочину (досліджується під час проведення огляду місця події) і сама потерпіла особа.

Варто з'ясувати, чи мав хтось мотиви вчинити насильницькі дії щодо потерпілого, чи не погрожували йому насильством, чи є особи, з якими у потерпілого склалися неприязні стосунки, чи не придбавав або не готував хтось предмети, які використано як знаряддя вчинення злочину, чи є дані про те, що хтось після вчинення злочину вживав заходи щодо приховання його слідів (знищував одяг, маскував зовнішність, приховував сліди тілесних ушкоджень, які міг отримати під час бійки з потерпілим).

Для висунення версій про особу підозрюваного слідчий має максимально прискіпливо зосередитись на відомостях, що становлять криміналістичну характеристику самого потерпілого (його рід занять, спосіб життя, коло близьких та знайомих, моральні, психологічні, демографічні ознаки, особливості поведінки, відносини з іншими особами), оскільки особистісні особливості потерпілого іноді здатні прямо чи опосередковано вказати на можливу особу злочинця, його характеристики та поведінку.

Поряд із версіями щодо осіб підозрюваних і їхнього місцезнаходження, у цій слідчій ситуації можуть висуватися версії щодо часу вчинення злочину, мотивів та цілей злочину, способів нанесення тілесних ушкоджень, наявності і характеру підготовчих дій, місцезнаходження речових та інших доказів, наявності та місцезнаходження свідків, у тому числі очевидців подій.

Наведені версії можуть бути перевірені шляхом різних слідчих (розшукових) дій, серед яких: допит та освідування потерпілого; огляд місця події, речей і документів; допит очевидців подій та інших свідків; проведення медичної та інших експертиз; пред'явлення особи для впізнання.

Важливе значення для встановлення особи, що заподіяла тілесні ушкодження, має застосування оперативно-розшукових заходів, яке може здійснюватися за такими напрямками: 1) за ознаками зовнішності злочинця; 2) за слідами і предметами, залишеними на місці події; 3) за слідами на тілі й одязі злочинця; 4) за

способом вчинення злочину; 5) за іншими даними, що мають значення для встановлення злочинця [2, с. 12]. Найчастіше оперативно-розшукові заходи спрямовуються на встановлення можливих свідків злочину, перевірку осіб, схильних до вчинення злочинів зазначеної категорії, які проживають або перебувають на території поблизу місця події.

Найбільш складною і малоінформативною є третя слідча ситуація, при якій відомий факт нанесення тілесних ушкоджень, однак не встановлено особи ані потерпілого, ані підозрюваного. Ця ситуація часто має місце при вчиненні злочину в умовах неочевидності, в малолюдних або безлюдних місцях – парк, узбіччя дороги, сміттєзвалище, природні об'єкти (ліс, лісосмуга, берег річки, безлюдний віддалений пляж). Жертвами можуть виступати особи без постійного місця проживання, в яких відсутні документи, що посвідчують особу. У цих випадках, як правило, випадкові люди знаходять труп невідомої особи, або потерпілий перебуває у важкому, часто непритомному стані і не може надати інформацію ні про обставини події злочину, ні про особу нападника, ні про самого себе.

Як зазначають фахівці, в таких випадках висувуються різноманітні загальні та окремі версії: стосовно характеру події – протиправне нанесення шкоди здоров'ю, нещасний випадок, перевищення меж необхідної оборони та ін.; стосовно мотиву вчинення злочину – особистісні неприязні відносини, корисні мотиви, хуліганські спонування або необережне завдання тілесних ушкоджень; стосовно суб'єкта злочину – шкоду здоров'ю потерпілого спричинила знайома потерпілому особа або невідомий [1, с. 420].

Комплекс слідчих (розшукових) дій у цій ситуації зазвичай має охоплювати: огляд місця події, який дасть змогу встановити слідову картину події та отримати вихідну інформацію, насамперед, щодо способу вчинення злочину та кількості причетних (присутніх) осіб; встановлення та допит як свідків очевидців події, а також осіб, що виявили пораненого, викликали швидку допомогу, супроводжували до медичного закладу, медичних працівників та інших осіб, що можуть повідомити будь-яку інформацію щодо обставин злочину, особи потерпілого і злочинця, його місцезнаходження; освідування потерпілого; призначення медичної, криміналістичних (по виявлених під час огляду предметах) та інших експертиз.

Обов'язковим у цій ситуації є організація проведення оперативно-розшукових заходів із метою встановлення можливих свідків, у тому числі очевидців злочину, встановлення та перевірки осіб, схильних до вчинення злочинів зазначеної категорії, які проживають або перебувають на території поблизу місця події, осіб, раніше судимих за вчинення аналогічних злочинів та осіб без постійного місця проживання. З метою встановлення особистості потерпілого проводиться перевірка відбитків пальців рук за дактилоскопічними обліками та залучення засобів масової інформації.

Подальші напрями досудового розслідування, планування та проведення подальших слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів залежать від ситуації, що склалася після завершення початкового етапу розслідування та обсягу зібраної інформації.

Висновки. Найбільш обґрунтованим, простим і ефективним для використання у практичній діяльності

є розподіл слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із завданням тілесних ушкоджень, за критерієм повноти інформації про подію злочину та особистість потерпілого і злочинця, що є у слідчого. За цим критерієм типові слідчі ситуації доцільно поділити на три групи: 1) встановлено особи потерпілого і підозрюваного та відомі основні обставини події; 2) встановлено факт нанесення тілесних ушкоджень, особу потерпілого, але невідома особа злочинця; 3) відомий факт нанесення тілесних ушкоджень, однак не встановлено особи ані потерпілого, ані злочинця. Більш складні ситуаційні моделі варто розробляти на базі вказаних простих ситуацій з урахуванням конкретних обставин події, що розслідується.

Загальними слідчими версіями під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, є такі: 1) тілесні ушкодження спричинено внаслідок протиправних винних насильницьких дій підозрюваного, спрямованих виключно на завдання тілесних ушкоджень; 2) завдання потерпілому тілесних ушкоджень є результатом вчинення іншого злочину; 3) тілесні ушкодження завдано особі за наявності обставин, що виключають кримінальну відповідальність (ст.ст. 36–41, 43 КК України); 4) тілесні ушкодження завдано підозрюваним при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, або у стані афекту; 5) тілесні ушкодження стали результатом нещасного випадку; 6) тілесні ушкодження стали результатом свідомих або необережних дій самого потерпілого. Планування розслідування також супроводжується висуненням окремих версій, які пояснюють ті чи інші обставини події злочину.

Література

1. Деркач М.М. Алгоритм первоначальных следственных действий с учетом типичных следственных ситуаций

(по преступлениям, связанным с причинением вреда здоровью). Научный вестник Львовского государственного университета внутренних дел. 2008. № 1. С. 415–421.

2. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2009. 19 с.

3. Керівництво з розслідування злочинів: науково-практичний посібник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; За ред. В.Ю. Шепітька. Х.: Одиссей, 2009. 960 с.

4. Криміналістика: навч. Посібник / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

5. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

6. Логінова В.В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень. Право та безпека. 2010. № 3 (35). С. 172–178.

7. Лускатова Т.О. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 2. С. 215–218.

8. Мишуточкин А.Л. Методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций для студентов всех форм обучения. Новосибирск, 2015. 288 с.

9. Расследование и предупреждение телесных повреждений / Под ред. Н.И. Гуковской. М.: Юрид. лит., 1964. 99 с.

10. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків, 2003. 175 с.

11. Сахарова Е.Г. Общие вопросы расследования преступлений, связанных с причинением вреда здоровью. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т. 13. С. 3996–4000. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85800.htm>.

*Загородній І. В.,
аспірант кафедри криміналістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»*